

Tu u dworu szepcą... Nowiny z dworów europejskich w polskojęzycznych gazetkach rękopiśmiennych w świetle prenumerat kasztelanowej krakowskiej Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej (zm. 1729)

Rumours are Circulating Here at Court... News from European Courts in Polish-Language Handwritten Newspapers, as Reflected in the Subscriptions of Elżbieta Sieniawska (née Lubomirska), Castellan of Kraków (d. 1729)

MONIKA ŁĘKAWSKA

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

monika.lekawska@doktorant.uken.krakow.pl

ORCID: 0000-0001-8437-789X

ABSTRACT: The article examines Polish-language manuscript newspapers subscribed by Elżbieta Sieniawska (d. 1729) in order to reconstruct contemporary images of European courts at the turn of the seventeenth and eighteenth centuries. Local editors and information agents collected and translated material from foreign gazettes, thereby constructing images of foreign courts that were often simplified, stereotyped or overtly propagandistic. These portrayals nonetheless exerted a tangible influence on the political awareness, cultural tastes and imitative aspirations of the noble readership. In this sense, manuscript press emerges in the article as a crucial medium—a kind of ‘fourth estate’—in mediating the Polish public’s perception of European political realities and the web of relations between the ruling houses.

KEYWORDS: handwritten newspapers, court, information circulation, old press.

STRESZCZENIE: Artykuł łączy analizę treści polskojęzycznych rękopiśmiennych gazet, prenumerowanych przez kasztelanową krakowską Elżbietę z Lubomirskich Sieniawską (zm. 1729), oraz rekonstrukcję ówczesnych wyobrażeń o dworach europejskich na przełomie XVII i XVIII wieku. Lokalni redaktorzy oraz pośrednicy informacyjni gromadzili i przekładali materiały z obcych gazet, konstruując w ten sposób obrazy zagranicznych dworów, często uproszczone, stereotypowe bądź otwarcie propagandowe. Przedstawienia te wywierały jednak wymierny wpływ na świadomość polityczną, gusta kulturowe oraz aspiracje naśladowcze szlacheckiego kręgu odbiorców. W tym sensie prasa rękopiśmienna jawi się w artykule jako kluczowe me-

© 2026. The Author(s). Published by Adam Mickiewicz University in Poznań, 2026. Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons license (CC BY-SA 4.0) Attribution-ShareAlike 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>).

*Artykuł nadesłany: 06.05.2026; nadesłany po poprawkach: 29.06.2026; zaakceptowany: 05.07.2026.

dium — swoisty „czwarty stan” — pośredniczące w kształtowaniu wyobrażeń polskiej opinii publicznej o europejskiej rzeczywistości politycznej oraz o sieci powiązań między dynastiami panującymi.

SŁOWA KLUCZE: gazety pisane, dwór, obieg informacji, prasa dawna.

Gazetki rękopiśmienne stanowią jedno z ciekawszych źródeł prasowych przełomu XVII i XVIII wieku do badania mentalności społeczeństwa staropolskiego.¹ Wymuszają na swoich badaczach zadawanie szeregu pytań pomocniczych, mających przysłużyć się uchwyceniu formy, skali i charakteru nie tylko samego wydarzenia opisywanego przez autora periodyku, lecz również społecznego systemu wartości, zachowań ludzkich, składających się na próbę zrozumienia mentalności.² Nie sposób przeoczyć dominujących treści, odnoszących się do funkcjonowania dworów europejskich. Problematyka dworska, szczególnie w ujęciu transnarodowym, należy do stale obecnych i chętnie podejmowanych kierunków badań nad nowożytnymi elitami.³ Ba-

¹ Należy wyszczególnić m.in.: B. Popiołek, *Tematyka węgierska w polskich gazetach rękopiśmiennych z przełomu XVII i XVIII wieku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, 2001, s. 19-32; eadem, *Z kraju i ze świata. Krakowskie nowiny rękopiśmienne z 1729 r. jako źródło do historii mentalności społeczeństwa czasów saskich*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, 2012, z.1, t. XV, s. 23-39; J. Dygdała, „Magnates” doby saskiej w świetle gazet pisanych Andrzeja Cichockiego — obraz malowany ciemnymi barwami, [w:] *Honestas et turpitude. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, M. Kupczewska, K. Łopatecki, J. Urwanowicz, Polskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 2019, s. 521-543; A. Kucharski, *Życie prywatne magnaterii polskiej w przekazach gazet rękopiśmiennych z epoki stanisławowskiej (1764–1795). Typologia doniesień prasowych*, [w:] *Honestas et turpitude...*, s. 665-684; A. Penkała-Jastrzębska, *News of the World. The role of the handwritten newspapers in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the early 18th century*, „Opera Historica” 2024 (2), s. 304-324.

² Wybór najważniejszych: J. Ronikier, *Hetman Adam Sieniawski i jego regimenterze. Studium z historii mentalności szlachty polskiej 1706–1725*, Universitas, Kraków 1992, s. 7-8; S. Grzybowski, *Sarmatyzm*, KAW, Warszawa 1996; D. Bąkowski-Kois, *Zarządcy dóbr Elżbiety Sieniawskiej. Studium z historii mentalności 1704–1726*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagiellonica”, Kraków 2005; B. Popiołek, *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, wyd. II, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2018; K. Zamorski, *Pleban i wieś. Historia życia proboszcza tenczyńskiego z początków XVIII wieku*, Universitas, Kraków 2025.

³ Zob. m.in.: *Polska na tle Europy XVI–XVII wieku*, red. J. Brodacki, Wydawnictwo: Muzeum Historii Polski w Warszawie, Warszawa 2007; J. Duindam, *Vienna and Versailles: The Courts of Europe's Dynastic Rivals, 1550–1780 (New Studies in European History)*, Cambridge University Press, Cambridge 2008; J. Pietrzak, M. Forycki, *Ceremoniał na dworach francuskim i polskim w epoce nowożytnej*, [w:] *Wersal Marii Leszczyńskiej. Sztuka dworska we Francji XVIII wieku*, red. P. Mrozowski, Arx Regia Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego, Warszawa 2014, s. 33-55; J. Duindam, *Dynasties: A Global History of Power, 1300–1800*, Cambridge University Press, Cambridge 2015.

dania nad dworami stają się dzięki gazetom odręcznym o tyle ciekawsze, że sam materiał źródłowy naprowadza zarówno dawnych, jak i współczesnych czytelników na konkretną narrację, kierunkowaną przez określone środowiska polityczne, mające interes w kształtowaniu międzynarodowego obrazu monarchów europejskich.⁴

W niniejszym artykule skoncentrowałam się na przedstawieniu istoty informacji o europejskich dworach monarszych w wybranych egzemplarzach prasy rękopiśmiennej, prenumerowanej przez kasztelanową krakowską Elżbietę z Lubomirskich Sieniawską (zm. 1729). W tekście wskazuję za pomocą jakiej narracji kreowano obraz monarchów i ich otoczenia, wykorzystując bezpośrednią treść gazetek. Ten uwidaczniał się na dwóch polach; z jednej strony uwzględniała go narracja prowadzona przez staropolskich redaktorów w gazetach, jednak z drugiej należałoby go upatrywać w zachowaniu czytelnika już po lekturze. W tym zakresie pojawiają się także analizy tworzących się i utrzymujących przez kilka dekad stereotypów kulturowych, opartych na kierunkowym przekazie prasowym, bezpośrednim doświadczeniu i postпаміęci sarmackiej. Analizy źródeł dokonałam na wybranym materiale badawczym, pochodzącym z kolekcji prenumerat kasztelanowej krakowskiej Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej (zm. 1729)⁵. Skupiłam się przede wszystkim na gazetach rękopiśmiennych zgromadzonych w Bibliotece Czar-toryskich w Krakowie. Skatalogowano tam bowiem najliczniejsze zbiory prasy, kierowanej do kasztelanowej krakowskiej, o czym świadczy nie tyle sama treść, co bezpośrednie dopiski redaktorów. Są to gazety przede wszystkim z okresu 1715-1725. W tym czasie w pełni ukształtowana i dość stabilna pozycja Sieniawskiej umożliwiała sięganie po drogie i różnorodne prenume-raty, a jej siatka informatorów we wspomnianej dekadzie była najszersza.⁶ Z uwagi na pokaźność materiału źródłowego oraz jego specyfikę, dobrałam tylko polskojęzyczne gazety typu formalnego.⁷ Te jednak w istocie często były translacjami gazetek obcych. Warto jednak wspomnieć, że dotychcza-

⁴ A. Penkała-Jastrzębska, *News of the World...*, s. 308, 310, 312, 323.

⁵ A.K. Link-Lenczowski, B. Popiołek, *Sieniawska z Lubomirskich Elżbieta*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 37, Polska Akademia Nauk, Warszawa — Kraków 1996-1997, s. 90-96.

⁶ W tym czasie przez struktury informacyjne Elżbiety Sieniawskiej przewinęło się na pewno co najmniej kilkanaście osób, w tym poczmistrzowie, pocztarze, baczni obserwatorzy i donosiciele oraz pozostający na jej usługach umyślni, kozacy i rajtarzy. Por. *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej*, opr. i wyd. B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, t. II, Wydawnictwo DiG, Warszawa — Bellerive-sur-Allier 2016, wstęp: s. 1-2.

⁷ O typach prasy rękopiśmiennej: K. Maliszewski, *Obraz świata i Rzeczypospolitej w polskich gazetach rękopiśmiennych z okresu późnego baroku. Studium z dziejów kształtowania się i rozpowszechniania sarmackich stereotypów wiedzy i informacji o „Theatrum Mundi”*, Wydawnictwo UMK, Toruń 1990, s. 26.

sowe badania nad prasą rękopiśmienną wykazały, że tak samo selektywność i subiektywizm były domenami agencji informacyjnych.⁸ Wybór przepisywanych informacji rzadko był rzeczą przypadkową, co pozwala nam w jakimś stopniu uwzględnić system wartości przyświecający redaktorom i czytelnikom gazet. W ten sposób dowiadujemy się również, co było dla nich rzeczą interesującą i niecodzienną. W tym zakresie sygnalizuję również rzecz wielce trudną, choć w jakimś stopniu możliwą — potrzebę badań komparatystycznych nad oryginałami i ich odpisami. Ograniczenie się zatem do działających na polskim rynku dawnego dziennikarstwa autorów nowin prasowych może pozwolić na postawienie tez i hipotez, które będą uwzględniać mentalność społeczeństwa epoki saskiej.

Skoncentrowałam się również jedynie na wyrazistych opisach prasowych, dotyczących budzących często skrajne emocje dworów europejskich. Wśród nich znalazł się dwór francuski i szwedzki, a zatem dwór sojusznika i dwór wroga. Przez wybrany przeze mnie przekaz przemawiało często wymowne poruszenie, uwzględniane już na etapie redaktorskim. Była to tak samo ekscytacja, jak i wzburzenie, zachwyt i niepokój. Tak bardzo krańcowe relacje, zostały wyrównane relacjami z dworów, które w tym okresie nie wzbudzały kulturowej lawiny nowin, przynosząc Sieniawskiej pojedyncze wzmianki, które choć istotne, nie zdawały się wywoływać ogólnopaństwowego poruszenia. Mowa m.in. o dworze angielskim, rosyjskim czy nawet papieskim, saskim i pruskim. Na kolejnym etapie badań należałoby uwzględnić już sam komentarz czytelnika, a zatem jego odbiór relacji i dalsze wykorzystanie. W tym miejscu jedynie sygnalizuję ten problem.

Elżbieta Sieniawska bez wątpienia należała do bardzo zaangażowanej kobiecej elity, z pasją zamawiała prenumeraty gazet pisanych.⁹ Sieniawska, jako postać wyjątkowa, pozostaje nieocenionym źródłem wiedzy o działalności politycznej, gospodarczej i kulturalnej kobiet przełomu XVII i XVIII wieku.¹⁰ W gazetach pisanych prenumerowanych przez kasztelanową kra-

⁸ Por. K. Maliszewski, *op. cit.*

⁹ Por.: B. Popiołek, *Tematyka węgierska...*, s. 19–32; *eadem*, *Między prawdą a plotką. Prasa rękopiśmienna epoki saskiej jako źródło do historii mentalności*, [w:] *Sic erat in factis. Studia i szkice historyczne dedykowane Profesorowi Bogdanowi Rokowi*, red. E. Kościak, R. Żerlik, F. Wolański, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, t. II, s. 295–309.

¹⁰ Na temat szerokiej działalności Elżbiety Sieniawskiej: B. Popiołek, *Królowa bez korony. Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej ok. 1669–1729*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Kraków 1996; *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej...*, t. I–III, oprac. B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, Warszawa — Bellerive-sur-Allier 2016; B. Popiołek, *Zamiana ról. Królowa Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska i Elżbieta z Lubomirskich Sieniawska, kasztelanowa krakowska*, [w:] *Maria Kazimiera Sobieska (1641–1716). W kręgu rodziny, polityki i kultury*, red. A. Kalinowska, P. Tysza, Zamek Królewski w Warszawie, Warszawa 2017; A. Słaby, *Rzędzicha oleszycka. Dwór Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej jako przy-*

kowską pojawiały się bez żadnej konsekwencji informacje dotyczące działalności monarchów europejskich. Podkreślano celowo ich majestat, majątność i prestiż, a także możliwości i pozycję wobec innych koronowanych głów. Rzadziej natomiast wskazywało się cechy rezydencji, w których odbywały się ceremonie i rytuały dworskie. Świątę w prasie wspominało się okazjonalnie; podobnie było z ludźmi dworu i gośćmi. Ci pojawiali się w gazetach najczęściej w ramach długich opisów uroczystości królewskich.¹¹ Gotowy materiał nowinkarski, kreował obraz — nie zawsze jednak zgodny z rzeczywistością, uproszczony, niekiedy krzywdzący. Wzrost zainteresowania niecodziennym życiem monarchów inspirował czytelników do podejmowania własnych inicjatyw, wprowadzania zmian lub przyjmowania nowych mód. Opisywane rytmy życia miały budzić ciekawość oraz pragnienie poznania tego, co obce, osobliwe i być może wyjątkowe.¹²

Dwór Burbonów stanowił element zainteresowania nie tylko ze względu na modę czy kulturę, lecz również samą politykę dynastyczną. Wśród treści pojawiały się narodziny królewskich potomków czy zwyczaje dworskie, wzmacniające pozycję monarchy bądź jego potencjalnych następców. Najprędzej rozchodziły się wiadomości szokujące, wymagające wcześniejszego potwierdzenia, a jednak tak nośne, że często z niego rezygnowano. W 1716 r. jeden z informatorów Elżbiety Sieniawskiej doniósł kasztelanowej krakowskiej, iż: „[...] krążą pogłoski, że król Francji Ludwik XV nie żyje, podobnie jak książę Jakub, ale ta informacja wymaga potwierdzenia”¹³. Oczywiście autor periodyku przekazał Sieniawskiej plotkę. Nie przyjął jej jednak za pewnik, czego nie omieszkął podkreślić, pozostawiając sobie możliwość do późniejszego wycofania się z niedorzeczności. Królewicz Jakub Sobieski (zm. 1737) miał przed sobą jeszcze ponad 20 lat życia, podobnie zresztą jak Ludwik XV (zm. 1774).

Niezwykłe były także francuskie wieści zapowiadające koronację małoletniego dziedzica tronu po Ludwiku XIV (zm. 1715). W paryskich gazetkach rozpisywano się, iż „lubo tu u dworu szeptano, że króla Jmci naszego tego lata miano koronować albo na nowy rok, teraz o tym *altum silentium*”¹⁴.

kład patronatu kobiecego w czasach saskich, Wydawnictwo Libron, Kraków 2014; *Działalność Elżbiety Sieniawskiej: polityka, gospodarka, kultura*, red. B. Popiołek, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2020.

¹¹ Przykład: *Gazeta pisana*, B. Czart. Rkps 2739 IV, z dn. 6 IX 1719, k. 81-84.

¹² B. Popiołek, *Rytmy życia. Codziennosc i swięto w gazetach rękopiśmiennych czasów saskich*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” T. XVI, 2013, z. 2, s. 6-18.

¹³ Tł. z francuskiego. Oryginalny tekst: *Le bruit le repente que Le Roi de France Louis XV est mort, aussy bien que le Prince Jaques mais cela demande la confirmation*; *Gazeta pisana* J. Tomaszewskiego dla E. Sieniawskiej, B. Czart., rkps. 2704 IV, Warszawa 5 V 1716, k. 21.

¹⁴ *Gazety cudzoziemskie*, B. Czart. rkps 2739 IV, z Paryża 7 V 1720, k. 169.

Ważne okazały się także szczegółowe doniesienia. Skoncentrowano się głównie na finansowym wymiarze całego przedsięwzięcia. Sieniawska wówczas dowiedziała się, że młody monarcha mógł pozwolić sobie na uroczystości, kosztujące „osiem millionów”¹⁵. Periodyki z drugiej połowy roku 1720 treści nie szczędziły na opisy pierwszych działań lustracyjnych Ludwika XV: „król siedział na małym koniku hiszpańskim, sam wizytując mustrował wszystkie bataliony, po tym ich regalizować kazał”¹⁶. Relacjonowano również moment, gdy francuski dwór królewski przenosił się do Wersalu „na zimową rezydencję”¹⁷. Burbonów, a w szczególności monarchę francuskiego obserwowano zatem w możliwie wielu sytuacjach, nie szczędząc detali, gdy te tylko wypłynęły na światło dzienne. Owe szczegóły Sieniawska przekazywała dalej, o czym dowiadujemy się z jej bogatej korespondencji i kilku krążących wokół niej piszących po francusku informatorów.¹⁸

Prasa donosiła także o dworskich przetasowaniach, walce o tron i postępowaniach ceremonialnych im towarzyszących. Nagła śmierć króla szwedzkiego Karola XII Wittelsbacha (zm. 1718), pozwoliła na zajęcie tronu przez jego siostrę Ulrykę Eleonorę (zm. 1741). Zanim „Szwedzki Meteor” (?) wyruszył na bitwę, z której już nie powrócił, wyraźnie poparł nie tylko kandydaturę Leszczyńskiego z elekcji 1704 r., lecz także jego pretensje do tronu z lat późniejszych. Podkreślały to również same periodyki:

[...] siostra królewska *proRegente* deklarowana do pokoju, całe królestwo szwedzkie skłania się przeciwko woli Pana swego, którego *propositum* ma być takie, aby raczej wszystko utracić, niżeli Stanisława [Leszczyńskiego] opuścić.¹⁹

Podobne inicjatywy podejmowała następczyni Karola XII. Były to nawet próby przywrócenia pokoju między Szwecją a Rzeczpospolitą.²⁰ O abdykacji królowej Ulryki Eleonory w prasie Elżbieta Sieniawska mogła przeczytać

¹⁵ Gazeta pisana z Prus, B. Czart., rkps 2739 IV, 23 XI 1722, k. 525.

¹⁶ Gazety cudzoziemskie, B. Czart., rkps. 2739 IV, z Paryża 1720, k. 217.

¹⁷ Gazety cudzoziemskie, B. Czart., rkps 2739 IV, z Paryża 4 XI 1722, k. 577.

¹⁸ Na temat nowin z dworu monarchy francuskiego m.in.: E. Sieniawska do A. M. Sieniawskiego, B. Czart. rkps 5944 III, w Lublinie dn. 17 IX 1715, nr 37491, b. p.; też do tegoż, B. Czart. rkps 5946 III, w Lublinie 12 VIII 1725, nr 37470, b.p.; Jej francuskimi informatorami byli m.in.: Pierre Horquelin i Louis Mathy, zob. B. Popiołek, J. Nowak, *Wszyscy ludzie Sieniawskiej. Urzędnicy, oficjaliści dworscy, rzemieślnicy, kupcy i artyści kasztelanowej krakowskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2023.

¹⁹ Gazeta pisana S. F. Rybczyńskiego dla E. Sieniawskiej, B. Czart., rkps 2744 II, b.m. 17 VIII 1713, k. 156-157.

²⁰ Por. U. Kosińska, *Rokowania Augusta II ze Szwecją w latach 1719–1720*, „Kwartalnik Historyczny” Rocznik CXI, 2004, 3, s. 27.

dopiero w kwietniu 1720 r. Gazeta cudzoziemska wspomniała lakonicznie, iż „królowa zupełnie zdała regimen i nie tylko”²¹. Co więcej, już wówczas informowano szlachtę o przygotowaniach do koronacji księcia małżonka Fryderyka (zm. 1751).²² W kolejnym miesiącu periodyki potwierdziły sukces intronizacji, „podczas której *populus* wielkie radości pokazywał”²³. Zwrócenie uwagi na wiwatujący tłum miało tylko podkreślić słuszność decyzji, a współczesnym badaczom jednoznacznie sugeruje, że polski periodyk był prawdopodobnie wiernym odpisem translacyjnym relacji, nadesłanych do Polski ze Szwecji. Wyjaśnienie tego wątku leży w w stosunkach międzynarodowych, kształtowanych przez cały poprzedzający okres saski wiek. W gazetkach pisanych, prenumerowanych przez Elżbietę Sieniawską, dwór szwedzki ukazany jest przede wszystkim jako obiekt co najmniej ambiwalentnych emocji i zmieniających się stereotypów. Dominujący w początkach XVIII w. obraz Szwecji i jej władców oscylował pomiędzy dwoma biegunami: strachu i demonizacji z jednej strony, a uznania i powolnego odczarowywania wizerunku z drugiej. Szwedzi w oczach polskich redaktorów i odbiorców prasy byli przybyszami budzącymi lęk, związany z destrukcją i grabieżą, a także religijną obcością. Silnie zakorzeniony obraz „gwałcicieli” i „rabusiów”, przekazywany z pokolenia na pokolenie i dodatkowo utrwalany toczącymi się konfliktami, powielał wcześniejsze schematy percepcyjne. Trzeba zaznaczyć, że z prasy rzadko rozbrzmiewał głos jakoby Rzeczpospolita powinna unosić się ponad potęgę Szwedów. Uważano, że należy się ich obawiać, przytaczając tym samym relacje o zniszczeniach i kradzieżach.²⁴ Sama kasztelanowa krakowska utożsamiała ich obecność w kraju, a nawet w pobliżu własnych majątków z brakami żywności i spokoju, będąc w listach do męża niejako pośredniczką lokalnych nastrojów.²⁵

Mimo złej sławy dwory szeroko rozpowszechniały wiadomości o układach matrymonialnych i ceremoniach zaślubin. W 1715 r. wiadomości polskie relacjonowały zawarcie związku małżeńskiego na dworze szwedzkim: „Król JMć szwedzki jeszcze w Stralsundzie rezyduje, goście jednak, którzy z wizytą u niego byli, już odjechali, między którymi Książę de Hessen Cas-

²¹ Gazeta pisana, B. Czart., rkps 2739 IV, 29 IV 1720, k. 173.

²² Od 24 III 1720 r. Fryderyk I Hesk. Do koronacji ostatecznie doszło 3 V 1720.

²³ Gazeta pisana, B. Czart., rkps 2739 IV, 21 V 1720, k. 183.

²⁴ K. Maliszewski, *op. cit.*, s. 128-129.

²⁵ Zob. m.in.: E. Sieniawska do A.M. Sieniawskiego, B. Czart. rkps 5943 III, b.m. dn. 18 IX 1711, nr 37318, b.p.; taż do tegoż, *ibidem*, w Jarosławiu dn. 12 X 1711, nr 37324, b.p.; taż do tegoż, *ibidem*, w Międzyrzeczu dn. 29 X 1712, nr 37369, b.p.

selanus²⁶ do Sztokholmu [przyjechał] *pro consumatione matrimonii* z siostrą królewską²⁷. Gdy informatorzy pozyskali uzupełnienie relacji, przesłali:

[...] w Sztokholmie już do tego czasu miała *consumatio matrymonii* nastąpić z siostrą królewską *Principis* landgrafa Hesji, który tamecznymi wszystkimi wojskami rządzić ma *in casum irruptionis Moscovitae*.²⁸

Tym samym potwierdzono ważność sakramentu. Innym razem, w 1711 r. rozprowadzono gazetę, której głównym tematem stał się opis zaślubin carywiczki Aleksandra Romanowa (zm. 1718) z księżniczką Szarlotą Krystyną z Brunszwiku-Wolfenbüttel (zm. 1715). Periodyk warszawski w zasadzie podjął się opisanie wyłącznie owego mariażu. Samo małżeństwo nie należało do udanych, jednak na tym etapie nie sposób było coś takiego przewidzieć. Z okazji wesela gratulacje miały spływać ze wszystkich dworów monarszych, sprzyjających Romanowom.²⁹

Prawdziwe zmiany przynosiły jednak wieści dotyczące nadchodzącej śmierci. Powodowały nie tylko ogromne poruszenie, smutek i żal, lecz prędko wzbudzały konflikty sukcesyjne, jak ten z początków roku 1720. Wówczas gazety donosiły, jakoby „Car Jmć *periculose* na zdrowiu zapadł i egzekutorem testamentu miał uczynić cesarza Jmci chrześcijańskiego”³⁰. Car Piotr I Wielki (zm. 1725) szykował się do śmierci już od kilku lat. Cierpiał niemalże chronicznie m.in. na zapalenie nerek, a zatem na pewno odpowiednio przygotowywał kraj do zmian.³¹ Spisanie ostatniej woli i wyraźne jej zaznaczenie stanowiło obowiązek samego testatora, tym bardziej jeśli obejmował istotny urząd lub posiadał rozległy majątek czy też dług.³² Potwierdzeniem zwyczaju może być gazeta przesłana rok później. Nowiny z dworu Piotra I zawierały pełen opis dolegliwości, wymieniając m.in.: wrzody żołądka i gruźlicę. Dalej

²⁶ Fryderyk I Heski (1676–1751) 24 III 1715 r. poślubił Ulrykę Eleonorę, siostrę Karola XII i przyszłą królową Szwecji.

²⁷ Gazeta pisana S. F. Rybczyńskiego dla E. Sieniawskiej, B. Czart., rkps 2744 II, Warszawa 24 I 1715, k. 273.

²⁸ Gazeta pisana S. F. Rybczyńskiego dla E. Sieniawskiej, B. Czart., rkps 2744 II, Warszawa 2 III 1715, k. 215.

²⁹ Gazeta pisana z Warszawy, Biblioteka Kórnicka [dalej: BK], rkps 1026, 4 XI 1711, k. 12.

³⁰ Gazeta pisana, z Petersburga, B. Czart., rkps 2730 IV, 15 I 1720, k. 139.

³¹ Zob. W.A. Serczyk, *Piotr I Wielki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.

³² Zob. M. Aleksandrowicz-Szulikowska, *Radziwiłłówny w świetle swoich testamentów. Przyczynek do badań mentalności magnackiej XVI–XVII wieku*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1995; U. Kicińska, „Długu po sobie żadnego nie zostawuję” — legaty duchownych małopolskich w testamentach z XVII wieku, „Krakowskie Studia Małopolskie”, 2013, nr. 18, s. 411–412; A. Penkała, *Szlacheckie aspiracje. Opieka finansowa nad obiektami sakralnymi w świetle testamentów kobiet ze średniej szlachty, oblatowanych w krakowskich księgach grodzkich z XVIII wieku*, „Klio - Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym”, 2018, T. 44, nr 1, s. 81–100.

ta sama gazeta podawała, iż car „obiedwie córki swoje deklarował księżtom Naromskim, braci[om] swoim ciotecznym [...] a monarchię moskiewską wnukowi swojemu determinował i rad by za życia swego wojnę szwedzką zakończył”³³.

W 1714 r. do Sieniawskiej napłynęły wieści z dworu angielskiego, jakoby „Królowa angielska dużo na zdrowiu zapadła i nie tuszą jej zbyt długiego życia”³⁴. Dwa tygodnie później ten sam periodyk aktualizował samopoczucie monarchini: „królowa angielska żyje, lubo w słabym zdrowiu jeszcze zostaje, zamieszania tam wielkie pokazują się i fakcje powstają *in casu* [na wypadek] śmierci jej”³⁵. Przygotowania do królewskiego pogrzebu nie ustały nawet w momencie polepszenia się dobrostanu monarchini. Mimo że do Sieniawskiej docierały jeszcze informacje jakoby „królowa zaś angielska własną ręką pisała do swego posła w Holandyi, zostającego na dowód, że się jej zdrowie polepsza”³⁶, podagra nie pozwoliła jej dożyć sędziwego wieku. Niestety, tym razem redaktor się pomylił w swym osądzie. Anna Stuart zmarła niecałe pół roku od owych doniesień.

Nieco inne wybrzmienie miała wiadomość o śmierci głowy Stolicy Piotrowej. W gazecie z kwietnia 1721 r. podano, że 19 marca ojciec święty Klemens XI „desijt vivere”³⁷. Wieści o głowie Kościoła katolickiego budziły emocje i zawsze zajmowały honorowe miejsce wśród priorytetowych depesz zagranicznych, tym bardziej, gdy zapowiadano organizację konklawe.³⁸ Wybór nowego biskupa Rzymu w niektórych gazetkach opisywany był dość szczegółowo. Donoszono kto zjawił się w Italii, nie skupiając się przy tym wyłącznie na kardynalskich osobistościach.³⁹ Zainteresowanie opinii publicznej elekcją papieską miało swoje podstawy w dobrej orientacji dotyczącej kompromisów politycznych. Szlachta europejska doskonale wiedziała, iż wybór nowego następcy św. Piotra jest wynikiem porozumienia między dworami europejskimi.⁴⁰

³³ Gazetka pisana J. K. Rubinkowskiego dla E. Sieniawskiej, B. Czart., rkps 5933, z Torunia 3 III 1721, k. 329-331.

³⁴ Gazeta pisana S.F. Rybczyńskiego dla E. Sieniawskiej, B. Czart. Rkps 2744 II, w Warszawie 1 II 1714, k. 389.

³⁵ Gazeta pisana tegoż dla tejże, B. Czart., rkps 2744 II, w Warszawie 15 II 1714, k. 241.

³⁶ Gazeta pisana tegoż dla tejże, B. Czart., rkps 2744 II, w Warszawie 7 III 1714, k. 65.

³⁷ Gazeta z Warszawy, B. Czart., rkps 2739 IV, 10 IV 1721, k. 294.

³⁸ K. Maliszewski, *op. cit.* s. 56-57.

³⁹ Jednym z najciekawszych prasowych przypadków relacjonowania konklawe są wiadomości z 1769 r., gdy na papieża wybrano Lorenza Ganganelliego (Klemensa XIV), zob. I. Dudek, *Papież Klemens XIV w świetle prasy warszawskiej*, „Zeszyty Historyczne” t. 17, s. 209-218.

⁴⁰ K. Maliszewski, *op. cit.*, s. 57.

W prasie pobrzmiwało również echo śmierci, która — choć pozostawiała ciszę — to ta trwała krótko i prędko zastępowana była donośnymi obchodami funeralnymi. Wedle informacji prasowych czern po śmierci cesarza Józefa I Habsburga (zm. 1711) przyodziała m.in. świta króla pruskiego i hanowerskiego: „przyszła też wiadomość, iż dwór hanowerski w żałobę się przyodział na niedziel sześć”⁴¹. Wielotygodniowe czy wielomiesięczne przejmujące i szumne uroczystości funeralne, a w następstwie egzekwie pogrzebowe, w okresie baroku były zjawiskiem dość powszechnym. Podniosłe ceremonie wskazywały na prestiż i majątność rodziny zmarłego.⁴² Osobliwie prezentowano w prasie rękopiśmiennej przebieg królewskiej żałoby po Annie Zofii Oldenburg (zm. 1717), matce Augusta II: „Król JMć w Dreźnie *diem 3tiam augusti* solenizował swoim fajerwerkiem i traktamentem żałobę po matce króla JMci dopiero *die 8va praesen[tis]* król JMć i cały dwór bierze”⁴³. Ceremonie pogrzebowe miały status uroczystości szczególnych. Przeważnie żałobę po monarsze i jego najbliższym otoczeniu ogłaszano na najbliższy rok. W tym przypadku było podobnie. Wiązało się to oczywiście z odsunięciem w czasie zaplanowanych rozrywek i hucznego świętowania.

Zgromadzony materiał wskazuje, że dla ówczesnej elity informacja prasowa stawiała się nie tylko narzędziem orientacji w świecie, ale również pożytną rozrywką, kształtującą opinię o panujących wtedy monarchach. Tym samym gazetki rękopiśmienne nie były jedynie źródłem wiedzy o wydarzeniach czy obiegu informacji — stanowią także odbicie świadomości, wrażliwości i aspiracji epoki. Ukazywały dwory nie jako zamknięte enklawy, lecz jako żywe punkty odniesienia dla tożsamości i mentalności polskiej magnaterii czasów saskich. Można zatem uznać, że prasa rękopiśmienna koncentrowała się na tym, co niecodzienne, być może obce czytelnikowi, a już na pewno ciekawe i ujmujące. Stereotypy nie stanowiły błędów poznawczych odbiorców gazetek, a jedynie mechanizm upraszczający konteksty. Dzięki nim nawet samej Elżbiecie Sieniawskiej było dużo łatwiej zdefiniować miejsce poszczególnych monarchii w europejskiej hierarchii znaczeń. Dwory przedstawiane w przytoczonych periodykach stanowią rodzaj soczewki, przez którą ukazano rzeczywistość europejską z perspektywy polskojęzycznych redaktorów żurnali odręcznych.

⁴¹ Gazetka z Berlina, B. Czart., rkps 2740 IV, 5 V 1711, k. 84.

⁴² U. Kicińska, *Ceremonia pogrzebowa w drukach żałobnych XVII i XVIII wieku (wybrane elementy)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 2014, r. 62, nr 3, s. 421-423.

⁴³ Gazeta pisana S.F. Rybczyńskiego dla E. Sieniawskiej, B. Czart., rkps 2744 II, w Warszawie 5 VIII 1717, k. 145.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The Author declares that there was no conflict of interest in this study.

AUTHOR'S CONTRIBUTION: The Author is solely responsible for the conceptualization and preparation of the article.

Literatura:

Źródła:

BIBLIOTEKA CZARTORYSKICH

sygn.: 2704 IV, 2730 IV, 2739 IV, 2740 IV, 2744 II, 5933, 5943 III, 5944 III, 5946 III.

BIBLIOTEKA KÓRNICKA

sygn.: 1026.

Opracowania:

Aleksandrowicz-Szulikowska M., *Radziwiłłówny w świetle swoich testamentów. Przyczynek do badań mentalności magnackiej XVI–XVII wieku*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1995.

Bąkowski-Kois D., *Zarządcy dóbr Elżbiety Sieniawskiej. Studium z historii mentalności 1704–1726*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagiellonica”, Kraków 2005.

Dudek I., *Papież Klemens XIV w świetle prasy warszawskiej*, „Zeszyty Historyczne” t. 17, s. 209–218.

Duindam J., *Dynasties: A Global History of Power, 1300–1800*, Cambridge University Press, Cambridge 2015.

Duindam J., *Vienna and Versailles: The Courts of Europe's Dynastic Rivals, 1550–1780 (New Studies in European History)*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

Dygdała J., „Magnates” doby saskiej w świetle gazet pisanych Andrzeja Cichockiego — obraz malowany ciemnymi barwami, [w:] *Honestas et turpitude. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, M. Kupczewska, K. Łopatecki, J. Urwanowicz, Polskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 2019, s. 521–543.

Działalność Elżbiety Sieniawskiej: polityka, gospodarka, kultura, red. B. Popiołek, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2020.

Grzybowski S., *Sarmatyzm*, KAW, Warszawa 1996.

Honestas et turpitude. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku, red. E. Dubas-Urwanowicz, M. Kupczewska, K. Łopatecki, J. Urwanowicz, Polskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 2019.

Kicińska U., „Długu po sobie żadnego nie zostawuję” — legaty duchownych małopolskich w testamentach z XVII wieku, „Krakowskie Studia Małopolskie”, 2013, nr. 18, s. 411–412.

- Kicińska U., *Ceremonia pogrzebowa w drukach żałobnych XVII i XVIII wieku (wybrane elementy)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 2014, r. 62, nr 3, s. 421-423.
- Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej*, opr. i wyd. B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, t. II, Wydawnictwo DiG, Warszawa — Bellerive-sur-Allier 2016.
- Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej...*, t. I-III, oprac. B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, Warszawa — Bellerive-sur-Allier 2016.
- Kosińska U., *Rokowania Augusta II ze Szwecją w latach 1719–1720*, „Kwartalnik Historyczny” Rocznik CXI, 2004, 3.
- Kucharski A., *Życie prywatne magnaterii polskiej w przekazach gazet rękopiśmiennej z epoki stanisławowskiej (1764–1795). Typologia doniesień prasowych*, [w:] *Honestas et turpitude. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, M. Kupczewska, K. Łopatecki, J. Urwanowicz, Polskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 2019, s. 665-684.
- Link-Lenczowski A.K., B. Popiołek, *Sieniawska z Lubomirskich Elżbieta*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 37, Polska Akademia Nauk, Warszawa — Kraków 1996–1997, s. 90-96.
- Maliszewski K., *Obraz świata i Rzeczypospolitej w polskich gazetach rękopiśmiennej z okresu późnego baroku. Studium z dziejów kształtowania się i rozpowszechniania sarmackich stereotypów wiedzy i informacji o „Theatrum Mundi”*, Wydawnictwo UMK, Toruń 1990.
- Maria Kazimiera Sobieska (1641–1716). W kręgu rodziny, polityki i kultury*, red. A. Kalinowska, P. Tysza, Zamek Królewski w Warszawie, Warszawa 2017.
- Penkała A., *Szlacheckie aspiracje. Opieka finansowa nad obiektami sakralnymi świetle testamentów kobiet ze średniej szlachty, oblatowanych w krakowskich księgach grodzkich z XVIII wieku*, „Klio — Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym”, 2018, T. 44, nr 1, s. 81-100.
- Penkała-Jastrzębska A., *News of the World. The role of the handwritten newspapers in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the early 18th century*, „Opera Historica” 2024 (2), s. 304-324.
- Pietrzak J., M. Forycki, *Ceremoniał na dworach francuskim i polskim w epoce nowożytnej*, [w:] *Wersal Marii Leszczyńskiej. Sztuka dworska we Francji XVIII wieku*, red. P. Mrozowski, Arx Regia Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego, Warszawa 2014, s. 33-55.
- Polska na tle Europy XVI–XVII wieku*, red. J. Brodacki, Wydawnictwo: Muzeum Historii Polski w Warszawie, Warszawa 2007.
- Polski Słownik Biograficzny*, t. 37, Polska Akademia Nauk, Warszawa — Kraków 1996–1997.
- Popiołek B., J. Nowak, *Wszyscy ludzie Sieniawskiej. Urzędnicy, oficjaliści dworscy, rzemieślnicy, kupcy i artyści kasztelanowej krakowskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2023.

- Popiołek B., *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, wyd. II, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2018.
- Popiołek B., *Królowa bez korony. Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej ok. 1669–1729*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Kraków 1996.
- Popiołek B., *Między prawdą a plotką. Prasa rękopiśmienna epoki saskiej jako źródło do historii mentalności*, [w:] *Sic erat in factis. Studia i szkice historyczne dedykowane Profesorowi Bogdanowi Rokowi*, red. E. Kościk, R. Żerlik, F. Wolański, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, t. II, s. 295-309.
- Popiołek B., J. Nowak, *Wszyscy ludzie Sieniawskiej. Urzędnicy, oficjaliści dworscy, rzemieślnicy, kupcy i artyści kasztelanowej krakowskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2023.
- Popiołek B., *Rytmy życia. Codzienność i święto w gazetach rękopiśmiennych czasów saskich*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” T. XVI, 2013, z. 2, s. 6-18.
- Popiołek B., *Tematyka węgierska w polskich gazetach rękopiśmiennych z przełomu XVII i XVIII wieku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, 2001, s. 19-32.
- Popiołek B., *Z kraju i ze świata. Krakowskie nowiny rękopiśmienne z 1729 r. jako źródło do historii mentalności społeczeństwa czasów saskich*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, 2012, z.1, t. XV, s. 23-39.
- Popiołek, *Zamiana ról. Królowa Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska i Elżbieta z Lubomirskich B. Sieniawska, kasztelanowa krakowska*, [w:] *Maria Kazimiera Sobieska (1641–1716). W kręgu rodziny, polityki i kultury*, red. A. Kalinowska, P. Tyszka, Zamek Królewski w Warszawie, Warszawa 2017.
- Ronikier J., *Hetman Adam Sieniawski i jego regimentarze. Studium z historii mentalności szlachty polskiej 1706–1725*, Universitas, Kraków 1992.
- Serczyk W.A., *Piotr I Wielki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.
- Słaby A., *Rządzicha oleszycka. Dwór Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej jako przykład patronatu kobiecego w czasach saskich*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2014.
- Wersal Marii Leszczyńskiej. Sztuka dworska we Francji XVIII wieku*, red. P. Mrozowski, Arx Regia Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego, Warszawa 2014.
- Zamorski K., *Pleban i wieś. Historia życia proboszcza tenczyńskiego z początków XVIII wieku*, Universitas, Kraków 2025.

Autorka:

MONIKA ŁĘKAWSKA, przygotowuje rozprawę doktorską dotyczącą służb informacyjnych kasztelanowej krakowskiej Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej (zm. 1729). Swoje badania skupia na analizie treści gazet rękopiśmiennych przełomu XVII i XVIII wieku.

